

UMÛMÎ İÇTİMÂİYAT

İÇTİMÂİYÂT BİR İLİM MİDİR?

Geçen makalemizde içtimâiyâtın ne olduğunu, tedkik ettiği mevzû'un neden ibaret bulunduğunu tedkik ettik ve gördük ki içtimâiyâtın kendine has bir saha-i tedkiki vardır ve binaenaleyh ne biyoloji ile ne de psikoloji ile karıştırılamaz. Bu tedkik sahası *ıçtimâî* sıfatını alabilen ve bu tarz-ı tavsifi sırf kendilerine inhisar ettiren bir takım hâdiselerden ibarettir. Bu hâdiseler sırf içtima halinden, yani bir takım insanların bir araya gelerek birbirleriyle amel ve aksülamelde bulunmalarından husûle belir. Ferdî ruhlardan büsbütün başka bir mahiyette olan bu kimyevî imtizac, cumhur halleri, fikir cereyanları gibi geçici, ahlak ve âdât gibi münteşir ve mübhem, hukuk ve nusûs-i diniye gibi mütebelvir ve sabit şekiller alır. Nihayet bunlara *müessese* namını vererek içtimâiyât, müesseseleri tedkik eden ilimdir demiştik.

Fakat bir ilim mevcut olabilmek için bu ilmin sırf kendisine mahsus bir mevzû'u olması elzem olmakla beraber kafi değildir. Bundan ma'adâ bu ilmin, tedkik ettiği hâdiseleri başka bir ilme, başka nevi hâdiselere muhtaç olmadan izah etmesi lazımdır. İçtimâiyâtın da kendisine mahsus bir tarz-ı izahı olmalıdır. İçtimâiyât ancak bu ikinci şartı hâiz olduktan sonra bir ilim addolunabilir.

İçtimâî hâdiseler, içtimâiyâtın son zamanlardaki tarz-ı telakisinden evvel izah edilmek istenmiştir. Pek çok zamanlar *felsefe-i tarih* namı verilen tarih şubesinin mevzu'u bundan ibaretti. Denilebilir ki asıl içtimâiyât felsefe-i tarihten çıkmıştır. İçtimâiyât tarihini tedkik edersek görürüz ki Condorcet hakiki İçtimâiyâttan ziyade felsefe-i tarih ile işigal etmiştir. Onun muakkibi olan ve bugünkü sosyolojinin mübeşşiri addolunan Auguste Comte

da başka bir şey yapmış değildir. Fakat felsefe-i tarih denilen şey ile bugünkü içtimâiyât arasında bir uçurum hasıl olmuştur. Onlar insanı ve umûmiyet üzere beşeriyeti, fıtrâtı itibarıyla muayyen bir inkişaf ve tekamüle mahkum farzederler ve bu tekamülün istikametini de tarihî vakaları tedkik ederek bulmak isterler. Prensiplere ve usûl itibarıyla teferruatı bırakarak en umumî hutûtu tedkik ederler. Felsefe-i tarih yapanlar filan nevi cemiyetlerde, tekamüllerinin falan devresinde niçin şu veya bu müesseselere tesadüf edildiğini aramazlar. Yalnız beşeriyetin hangi gayeye doğru yürüdüğünü ve bu gayeye vusul için geçilmesi zarurî addettikleri devreleri arar ve tayin ederler. Bu nevi izahların kifayetsizliğini isbata hacet yoktur. Bunlar tarihî şe'niyetin mühim bir kısmını keyfî bir sûrette bertaraf ettikten ma'adâ, beşeriyetin yalnız bir yol takip ettiğini ve yalnız bir cihete doğru tekamül ettiğini isbat bugün gayr-i kabil olduğundan, bütün bu meslekler esassız görülüyor. Bugün *ideoloji* fikriyat namı altında zikredilen bu tarz izaha bir takım içtimaiyyûnda, iktisâdiyûnda vs. tesadüf olunuyor. Cemiyetin fertlerden tereküb ettiğini ile süren bazı içtimâiyâtçılar içtimâî hâdiseleri icabettiren esbabı ferdin tabiat ve mahiyetinde arıyorlar. Mesela Tarde ve Spencer bu kabildendir. Spencer, *İçtimâiyât* namındaki büyük eserinin ilk cildini kâmilen ibtidaî insanların bedenî, zihnî ve hissî tedkikatına hasretmiştir. En ibtidaî ve en vahşî kavimlerin müesseselerini bu ibtidaî fıtrat-i ferdiye ile izah etmek istiyor ve bu müesseselerin bilahere tarih dahilinde *tekamül kanunlarına* göre intikal ettiğini iddia ediyor. Tarde içtimâiyâtın en mühim kanununu *taklid-i kanunda* buluyor. İktisâdiyûn da iktisadî hâdiseleri izah için ferdin ihtiyaçlarını, arzularını, az zahmet ile çok kazanmak vs. gibi insiyaklarını tedkik ediyorlar. Hukuk-i tabîye nazariyatçıları da fıtrat-ı beşerin hukukî ve ahlakî evsafını arayarak hukuk müesseselerini, bu fıtratın istilzam ettiği şeyleri tatmin için yapılmış teşebbüslerden ibaret zannediyorlar.

İçtimâî hâdiselerin, içtimâî şe'niyetlerin mevcudiyeti yani içtimâiyâtın kendisine has bir mevzu'u bulunduğu nazar-ı dikkate alınır, bu telakkilerin ne kadar yanlış olduğu derhal göze çarpar. Mademki içtimâî hâdiseler sırf bir zümre mevcut olduğu için husûle geliyor, fıtrat-i beşere ait bir takım umumî mülâhazatın bu ka-

dar mu'zil hâdiseleri izah etmesi kabil değildir. Misal olarak yine izdivaç, aile müesseselerini alalım. İzdivaç münasebetleri gayet muğlak kaidelere tabidir. Aile teşkilatı cemiyetten cemiyete fevkalade değişir. Bundan ma'ada her cemiyetin siyasi, iktisadî teşkilatına sıkı bir sûrette merbuttur. Bu siyasi ve iktisadî vs. teşkilat da cemiyetten cemiyete ve bir cemiyet dahilinde muhtelif devrelere göre tebeddül eder. Bu gibi içtimâî hâdiseler izah edilmek istenirse, gayet sarîh sualler karşısında bulunur : Muhtelif izdivaç ve aile usulleri nasıl teessüs etmiş? Bu teşkilat tarzları birbirine rabtolunabilir mi? İlk tarzlar sonra gelen şekillerden tefrik olunabilir mi? Acaba ikinci şekil birincinin tahavvül etmiş bir şekli midir? Bu tahavvüller nasıl izah olunabilir? Bu tahavvülat ne gibi şartlara tabidir? Aile teşkilatının tesisi siyasi ve iktisadî teşkilata nasıl icrâyı tesir edebilir? İçtimâî hâdiseleri sırf ferdî ruhiyat ile tedkik etmek isteyen alimler bu suallere cevap bulamazlar. Bu kadar müte-nevvi, muğlak müesseseleri, tenasülî insiyak, kıskançlık, baba ana muhabbeti, kardeşler arasında nefret-i izdivaç vs. gibi ferdin uzviyyen ruhî teşkilatı sayesinde izah etmek isterler. Fakat bu nevi izahlar sırf felsefî nokta-i nazardan bile meşkûk kalır : İnsanların şu veya bu türlü hareket ettikleri görülerek bu harekete sebep olan bir takım hissiyat kendilerine atfolunuyor. Ve bütün bu hâdiseler bu hissiyat ile izah olunuyor. Halbuki asıl bu hissiyat da izaha muhtaçtır. Sâniyen, hâdiseler arasında hiçbir münasebet tesis etmiyorlar, hâdiseleri zaman ve mekandan âri muayyen bir muhit haricinde irâe ediyorlar. Bu kafi addedilerek mesela vahdet-i zevcenin insanların fıtratına, sevk-i tabiüsine, hürriyet ve vekar-ı beşere daha muvafık geldiği ve bunun için teessüs etmiş olduğu kabul edilse bile, bu tarz izdivacın neden filan veya falan cemiyette mevcut olup da diğerinde olmadığını, bir cemiyetin neden filan devresinde zühur ettiğini izah lazımdır. Sâlisen, fıtrat-ı beşer, ferdin uzviyyen ruhî evsaf-ı cüz'î farklar müstesna olmak üzere -her yerde birdir. Bu fıtrat ve tabiat, her müessesenin aldığı muhtelif şekilleri nasıl izah edebilir? Ana ve baba muhabbeti, evlat muhabbeti ibtidaî cemiyetlerle medenî cemiyetlerde hemen hemen birdir. Halbuki o cemiyetlerdeki aile teşkilatı ile bugünkü aile arasında ne kadar fark var ve bu iki teşkilat arasında ne kadar tahavvüller husûle gelmiş? Râbi'an, insanların gayr-i muayyen temayülleri, tarihî şe'niyetlerin sarîh ve mu'zil şekillerini izah edemez. İnsanların faydalı

şeyleri temlike sevkeden hudperestlik bu kadar muğlak olan mülkiyet kaidelerinin menbaı olamaz. Mücerred olarak hakk-ı malikiyet yoktur. Türklerde, Almanlarda, Eski Roma'da vs. mevcut, işleyen hak mülkiyetler vardır. Bu sûretle telakki olunan içtimâiyât, müesseselerin ancak umûmî çizgilerini görebilir. Onun nazarında yalnız umûmiyet üzere fitrat-ı beşerin icabettirdiği hâdiseler tabii ve kabil-i fehmdir. Zaman ve mekana göre hâdiselere şahsiyet-i mümeyyizelerini veren bütün hususî evsaf, içtimâî şahsiyetleri tefrik eden her şey sun'î ve tesadüfî addolunur. Bütün bu içtimâî hâdiseler onlar nazarında tesadüfî icadların, vâzi'-i kanunların ferdî faaliyetlerinin, cemiyetleri istedikleri gayeye sevkeden müteneffiz, büyük adamların vs. mahsul-i sa'yidir. Ve bunun neticesi olarak en muayyen müesseseler, yani asıl içtimâî hâdiseler, içtimâiyât ilminin en has mevzû'u ilim haricinde bir kalır, gayr-i kabil-i fehm addedilir. Bu sûretle içtimâî bir ilmin muayyen bir mevzû'u ile beraber bizzat içtimâiyât da yıkılarak, cemiyet halinde yaşayan insanların mukadderatı hakkında bazı umûmî mütalaat, felsefeden ve ruhiyattan istiâne olunmakla iktifa edilir.

Müfrit bir sûrette umûmî olan bu izahlara mukabil bir de asıl tarihî izahlar vardır. Hâdisatın bu tarz izaha sırf tarihşinaslarda tesadüf olunur. Tedkikatı icabî olarak sırf bir cemiyete ve sırf muayyen bir devreye atf-ı nazar eden müverrih tedkik ettiği bir cemiyetin ve bu devrin fikrî, lisanî, hususî evsafı ile ülfet ettiğinden yalnız hâdisat arasındaki farkı, her hâdisenin ahval-i husûsiyede iktisab ettiği mümeyyiz sıfatı aramaya meyyaldır. Tarihini tedkik ettiği milletlerin zihniyetini aramaya çalıştığından kendisi gibi bu kavimleri yakından tedkik etmemiş olanları ehliyetsizlikle itham eder. Bundan dolayı her türlü mukayeselerden, tamimlerden ictinab eder. Bir müesseseyi tedkik ederken en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şey bu müessesenin en ferdî evsafı, içinde teessüs veya tahavvül ettiği şeraitidir. Müverrih için bu müessese bu şeraitten gayr-i kabil-i tefriktir. Mesela onun nazarında pederşahi aile esas itibarıyla Roma'ya ait, derebeyliği kurûn-i vüstâ cemiyetlerine ait müesseselerdir. Bu nokta-i nazara göre içtimâî müesseseler tesadüfî ve mevzi'î şeraite tabi tesadüfî ve mevzi'î bir takım tertibat-tan ibarettir.

Filozoflar ve ruhiyatçılar sözde bütün beşeriyete kabil-i tatbik nazariyeler teklif ediyorlardı. Halbuki tarihçilerin imkan dahilinde addettikleri yegane izah da muayyen filan cemiyetin muayyen devre-i tekamülüne kabil-i tatbik olabiliyor. Tarihçilere göre taharrî edilebilecek, her yerde âmil umûmî kanunlar yoktur. Onların vazifesi hususî hâdiseleri yine hususî hâdiselere rabtettir. Hakikat-ı halde içtimâî hâdiselerde büyük bir tehalûf, büyük bir imkan [contingence] görüyorlar.

İçtimâî hâdiseleri bu sûretle izaha çalışan bu mahdut usul-i tarihiye evvela mukayese usûlünün bize bildirdiği şeylerle itiraz edebiliriz. Edyânın, hukukun, âdatın vs. mukayeseli tarihleri bize gösteriyor ki en muhtelif kavimlerde yekdiğerinin tamamen aynı mevcuttur. Buna sebep olarak cemiyetlerin yekdiğerini taklit etmiş oldukları tabii ileri sürülmez. Bununla beraber bu tevafuk tesadüfî de addolunamaz. Yekdiğerine müşabih müesseseler filan vahşi kavimde ve filan medenî millette aynı sûretle mevzi'î tesadüfî sebeplere tabi olamaz. Bu müesseseler o kadar umumî kavaid ve âdattan ibaret değildir ki insanların aynı şerait dahilinde icad etmiş oldukları zannolunsun. Bunlar arasında gayet mu'zil ustûreler gayet hususî itikadlar, gayet garip âdetler de vardır. Bu müesseseler arasındaki müşahebetler bir kere kabul edildikten sonra yekdiğerinin aynı olan hâdiseleri bir cemiyete veya bir devre mahsus hususî sebeplerle izah etmek doğru olamaz. Müfekkire, intizam ve müşahebet de tesadüfî kabul edemez.

Tarih yekdiğerinin aynı müesseselerin muhtelif medeniyetlerde niçin mevcut olduğunu göstermiyorsa da, bazen vakaları zaman sırasıyla yekdiğerine rabtederek ve bir vaka-i tarihiyenin ne gibi şerait dahilinde zuhur ettiğini teferruatıyla tasvir ederek izah etmek iddiasında bulunuyor. Fakat sırf bir teselsül ve teâkub eseri olan bu münasebetlerde ne zarurî ne de aklî bir münasebet doğru olamaz. Çünkü tarihçilerin bir hâdiseye sebep olarak diğer bir hâdiseyi göstermeleri tamamen keyfî ve usûle tevafuk etmeyen ve binaenaleyh büsbütün gayr-i aklî bir şeydir. Çünkü istikrâ'î usûller ancak mukayese kolay olan yerde kabildir. Müverrihler yegane bir hâdiseyi diğer yegane bir hâdiseye ile izaha kalkışarak vâkiat arasında zarurî ve daimî rabitalar mevcut olduğunu kabul etmediklerinden ille-i hâdisatı ancak hadesî bir sûrette görebilirler ki

bu da hiçbir nizam, hiçbir kontrole tabi olmayacak bir iştir. Şu netice çıkıyor ki tarihi izah, müşahede olunan müşabehetleri anlamadığı gibi hususî bir hâdiseyi de izah edemez. Zihne arzettiği hâdiseler makul değildir. Çünkü tarih onları münferid, tesadüfi addediyor ve keyfi bir sûrette yekdiğerine rabtediyor.

İçtimâî hâdiseler hakkında geçen makalemizde verdiğimiz tarif kabul edilirse, asıl içtimâiyât izahı büsbütün başka bir sûrette telakki olunmak iktiza eder. Evvela içtimâiyât, hayat-ı içtimâiyenin en umumî safhalarını tedkik etmekle iktifa etmiyor. İçtimâî hâdiseler arasında daha az veya daha çok umumî olduklarına göre bir fark gözetilemez. En umumî hâdiseler en hususî hâdiseler kadar tabii ve her ikisi de aynı sûretle kabil-i izahtır. Binaenaleyh içtimâî hâdiselerde gördüğümüz evsaf-ı mümeyyizeleri hâiz her hâdiseler içtimâiyâtın saha-i taharriyatı dahilinde olmalıdır. Bu sûretle içtimâiyât, hayat-ı ma'şeriyenin uzaktan, umumî bir tarzda tedkikinden ibaret değil, bilakis bu hayatın mümkün olduğu kadar derin mükemmel bir tahlilidir. İçtimâiyâtçı hâdisatın teferruatını bir tarihşinas kadar ehemmiyetle tedkike mecburdur. Ne kadar ince, ne kadar rakik olursa olsun, hiçbir hâdiseler yoktur ki içtimâiyât nokta-i nazarında ilmî menfatten âri addedilsin. Bu hâdiseler içinde öyleleri vardır ki asgarî bir ehemmiyeti hâiz göründükleri halde en esaslı hâlât-ı içtimâiyeyi tayin ve izaha hizmet eder. Mesela verasetin tarz-ı intikalı ile aile teşkilatı arasında gayet sıkı münasebetler vardır. Yeknazarda ehemmiyetten âri görünen veraset tarzları hakikat-ı halde muhtelif aile unânîlerine tekabül eder.

Tarihçiler vakaları tam manasıyla izah etmeden tarif ve tasvir ettikleri halde içtimâiyât bunları aklî bir sûrette izah eder. Hâdisat arasında -müverrihlerin yaptığı gibi- sadece teâkub rabitaları değil, makul münasebetler arar. İçtimâiyât hâdiselerinin nasıl husûle geldiklerini, bunları husûle getiren kuvvetlerin neden ibaret olduğunu göstermek ister.

Binaenaleyh muayyen hâdiseleri, bunları husûle getiren uzak veya yakın sebepleriyle izah etmelidir. İçtimâiyât bazı alimlerin yaptığı gibi gayet umumî ve gayet uzak ve her halde gayr-i kafi ve hâdiselerle münasebeti olmayan sebepler göstermekle iktifa edemez. İçtimâî hâdiselerinin kendilerine mahsus bir mahiyeti var-

dır ve ancak kendi mahiyetlerinde esbab ile izah olunabilirler. Binaenaleyh içtimâiyâtın tarz-ı izahı, içtimâî hâdiseleri yine içtimâî hâdiselerle izah etmektir. İçtimâiyât ancak içtimâî hâdiseler arasında nisbetler tayin eder ve bir müessesenin diğer müesseseyi ne sûretle tevlid ettiğini gösterir. Bazen içtimâî hâdiselerin zûbânını, bazen bünye-i içtimâiye hâdiseleri arasındaki teselsülü vs. izah eder.

İçtimâî hâdiseler birbirlerini nasıl tevlid edebilirler? İçtimâî müesseselerin yekdiğerini muhtelif sûretle tevlid etmesi hususî bir tarzda esrarengiz bir müessiriyeti hâiz, müstakil şe'niyetler olduklarından ileri gelmiyor. Müesseseler, cemiyetin bu hissiyatın canlı olmasından neşet eder. Za'fa düşen müesseseler şuurlarda kuvvet ve nüfuzunu kaybedenlerdir. Aynı sûretle mesela bünye-i içtimâiyede husûle gelen tahavvüllerin müesseseler üzerine icrâ-yı tesir etmesi, bu müesseselerin merbut olduğu ahval-i fikriye ve temayülleri tebdil etmesinden ileri geliyor. Mesela belde [cité] teşkilatının pederşahî aileyi şiddetle takviye etmesi, aile hayatını teşkil eden bütün mecmua-i efkar ve hissiyatın, belde küçüldükçe bizzarûre tebeddül etmesinden ileri geliyor. Bugünkü ıstılahları kullanarak diyebiliriz ki içtimâî hâdiselerin bütün kuvveti *örf* [opinion]tedir. Ahlakî kaideleri emreden örfdür. Bu kaideleri gerek bilvasıta ve gerek doğrudan doğruya teyid eden de örfdür. Hatta denilebilir ki müesseselerde husûle gelen her tebeddül örfte husûle gelen tahavvülden ibarettir. Mesela ceza usûlünün tedricen hafiflemesi, canîlere merhamet hususundaki ma'serî duygularla, şiddetli ceza talep eden ma'serî duygular arasındaki mücadeleden ileri geliyor. Her şey, örfün tecelligahı olan efkâr-ı âmmede cereyan eder. Efkar-ı âmme ma'serî tasavvurlar dediğimiz fikirler manzumesinden ibarettir. İçtimâî hâdiselerin sebep olması tasavvurlardan ibaret olmalarından veya tasavvurlar üzerine icrâ-yı tesir etmelerinden ileri geliyor. Hayat-ı içtimâiyenin esası bir ter'iler veya tasavvurlar [représentations] heyet-i umûmîyesidir.

İçtimâiyâtın ne olduğunu idrak edemeyen ve bu nevi hâdiselerin ferdî ruhtan başka ne olabileceğini anlayamayan müfrit ruhiyat taraftarlarının hatası bundan neşet ediyor. İçtimâiyâtın tedkik ettiği hâdiseler, müesseseler görüyoruz ki tasavvurlardan yani fikirlerden ve duygulardan mürekkebdir. O halde fikirleri, tedkik

eden ruhiyat varken başka bir ilim icadına ne lüzum var? İctimâî hâdiseler hakkında verdiğimiz izahat bu suale müsekkit bir cevap vermiş oluyor. Esasen içtimâiyât, ma'şerî tasavvurlar fertten hariçtir, demekle onu muallakta farzetmiyor. Ruhiyat içinde de aynı mülahazalar vardır. Uzviyetsiz ruh olamaz. Fakat bazı ruhiyat meslekleri ruhiyatı «dimağın fizyolojisi» addediyorlar. Bununla beraber biliyoruz ki ruh uzviyete, dimağa vs. istinad etmekle beraber ondan başka bir şeydir. Hayat da bir takım maddelerin terekübünden, imtizacından husûle geliyor. Fakat hayatın mahiyeti, onu terki eden maddelerin mahiyetinden nasıl ayrı ise, ruh da istinad ettiği uzviyetin mahiyetinden ayrıdır. Aynı sûretle bir takım insanların bir araya toplanarak yekdiğeriyle -kimyevî imtizaca müşabih bir tarzda- amel ve aksülamelde bulunmasından husûle gelen ma'şerî vicdan da, bu vicdanı terki eden ferdî ruhlardan ayrı bir mahiyettedir. Tabî'dir ki bu ma'şerî vicdan yine o fertlerin ruhunda yaşıyor ve orada tecelli ediyor. Fakat ferdî şuur ile yine ferdin ruhunda yaşayan ma'şerî vicdan arasında mahiyet itibarıyla büyük farklar vardır. Ma'şerî vicdan, ferdî şuurların müşabehet neticesi üstüste gelmesinden ileri gelmez, kimyevî bir sûrette imtizacından hasıl olur. Ve tıpkı kimyevî imtizaçların yarattığı *nev'i kendine münhasır* maddeler gibi, o da ferdin şuurundan ayrı bir hayat ile doğar ve fertlerin değil, bu fertlerin teşkil ettiği cemiyetin ruhunu ifade eder ve sırf cemiyet mevcut olduğu için yani birçok fertler bir araya geldiği için husûl bulur ve cemiyet dağıldığı zaman o ruhiyet de ortadan kalkar. Görülüyor ki içtimâî hâdiselerde bir takım şuur hâdiseleri olmakla beraber ferdî şuurdan ayrı şeylerdir.

Şimdi içtimâiyâtın sırf içtimâî hâdiseleri nasıl izah ettiğini daha iyi anlıyoruz. Bütün içtimâî hâdiseler iki büyük nev'e ayrılırlar : Bünye-i içtimâiye hâdiseleri, yani zümrelerin haricî şekilleri, bu zümreleri teşkil eden unsurların tarz-ı tertib ve teşekkülü vs. İkincisi müesseseleri ihtiva eden ma'şerî tasavvurlar. O halde içtimâiyât, hâdiseleri üç sûretle tasavvur edebilir :

1 Bir ma'şerî tasavvuru diğer bir ma'şerî tasavvura yani bir müesseseyi diğer bir müesseseye rabteder. Ceza müessesesi ve hususî intikam gibi.

2 Bir ma'şerî tasavvuru bir bünye-i içtimâiye hâdisesine rabteder. Bir takım kanunların, hakk-ı mülkiyet vs. teessüsüne sebep şehirlerin teşekkülüdür.

3 Bünye-i içtimâiye hâdiselerini bu hâdiseleri husûle getiren ma'şerî tasavvurlara rabteder. Bir takım efkâr ve itikadlar birçok muhaceretlere sebep olmuştur.

Bu üç sûrette ma'şerî tasavvurların bazen sebep, bazen netice olduğu görüldüğünden daima aynı daire içinde dönülüyor zannolunur. Tabiidir ki cemiyetlerin fikirlerden mi çıktığı yoksa fikirleri, teşekkül etmiş bulunan cemiyetlerin mi doğduğunu aramak boş bir şeydir. Bunlar yekdiğerinden ayrılamayan hâdiselerdir. Bunlar arasında ne mantık itibarıyla, ne de tarih itibarıyla bir fark tayin edilemez.

Görülüyor ki içtimâiyâtın bu tarz izahında ne maddîlik ne de mâ ba'du't-tabia yoktur. Çünkü cemiyetin ruh unsuruna, itikadlara ve hislere büyük bir mevki ayırıyor. Aynı zamanda fikriyat [ideoloji]tan da kurtuluyor. Çünkü içtimâiyât nazarında ma'şerî tasavvurlar, aklın her hangi bir mefkûresine yaklaşmaş zaruretiyle kendi kendine tekamül etmiyor. Ailenin, kanun-i cezanın vs. değişmesi, bu müesseselerin ibtidaî şeklini kafi görmeyerek bunları tebdil eden ferdi zihinlerin tesiri neticesi değildir. İçtimâî müesseselerin (tasavvurlar, itikadlar vs.) değişmesi için bu müesseselerin tabi olduğu içtimâî ahvalin de tebeddülü lazımdır. Bazı itikadların, tasavvurların daha doğru, daha ahlakî olan bir şekle geçtiğini söylemek bu hâdiseleri izah etmek değildir. Maksat bu hâdiselerin niçin bu şekle girdiklerini göstermektir.

İçtimâî bir hâdisenin sebebi bu hâdisenin haricinde aranmalıdır. Bütün ilimlerde olduğu gibi İçtimâiyâta da, hâdiseleri izah etmek muayyen hâdiseleri muayyen nisbetlere göre yekdiğerine rabtetmek yani husûsî kanunlar bulmak demektir. Görülüyor ki içtimâiyât *içtimâî* sıfatı altında toplanan ve bu ismi sırf kendilerine inhisar ettiren bir nevi hâdisatı tedkik ediyor. Aynı zamanda bu hâdiseleri diğeri nevi hâdiselerin müdahalesine lüzum kalmadan, yani sırf içtimâî hâdiseleri yine içtimâî hâdiselere rabtetmek ve aralarında münasebetler bulmak sûretiyle izah ediyor. Bundan dolayı da içtimâiyât bir ilimdir diyebiliriz.

Fakat her yeni doğan bir ilim gibi içtimâiyât de henüz hususî meseleleri tedkik ile, vakalar toplamakla ve usûlünü tayin ve takrir etmekle meşguldür. İçtimâiyâtın hakikî bir ilim olarak teşekkül edebilmesi için birçok hâdiselerin toplanması, şimdiiye kadar bulunan neticelerin tahkiki lazımdır. Bundan dolayı hakiki içtimâiyât seri ve kolay tamimlerden, her hale kabil-i tatbik umumî kanunlar ilan etmekten ictinab eder. Sorbon muallimlerinden Durkheim'ın idaresi altında çıkan *Année Sociologique* etrafında toplanan yeni içtimâiyât mektebi bu yeni ilmin icabatını nazarı dikkate alarak mecmualarında hep vaka toplamakta ve neşrettikleri mühim eserlerde hep hususî meseleleri tedkik etmektedirler.

Bunun içindir ki asıl ilim ile meşgul olanlar, basit ve her şeye kabil-i tatbik görülmeleri itibarıyla rağbeti celbeden ve içtimâiyât namı altında umumî mesâil-i itimâiyeyi, bütün kavimlerin tekamülünü, psikoloji vesaire ile, bazı mübhem unsurlarla izah iddiasında bulunan terkibi eserlerden ictinab etmelidirler.

İçtimâiyât Müderris Muavini

NECMEDDİN SÂDIK

**